

336.71(497.7)

336.77(497.7)

336.71]:005.52:005.334}:334.72(497.7)"2016"

Стручен труд

БАНКАРСКИ РИЗИЦИ ПРИ КРЕДИТИРАЊЕ НА ДЕЛОВНИТЕ СУБЈЕКТИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Бисера Михајлова¹

¹Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев” - Штип

Александар Давчев²

²Економски факултет, Универзитет „Кирил и Методиј” - Скопје

Проф. д-р Љупчо Давчев³

³Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев” - Штип

Краток извадок

Целокупната стопанска активност на државата е поврзана со работата на деловните субјекти и банките како финансиски институции кои се чинители на портфолиото на едно стопанство. Предметот на работење на претпријатијата е успешното функционирање и планирање на деловната активност, која бара финансиски средства. Поврзаноста со извор на финансиска помош при работењето, односно банкарските институции се во тесна соработка со деловните субјекти. Банкарскиот ситем е витален орган на државата и финансиската основа на можноста на работење на деловните субјекти. Колку таа конекција и синергија предизвикува одредени ризици за давателите на финансиските средства е прашање на т.н. банкарски ризик при кредитирање на деловните субјекти. Банките сè повеќе се соочуваат со кредитен ризик (или ризик од договорна страна) преку различни финансиски инструменти, освен заеми, вклучувајќи банкарски трансакции, финансирање на трговијата, девизни трансакции, финансиски фјучерси, обврзници и проширување на обврските и гаранции и порамнување на трансакциите.

Клучни зборови: Деловни субјекти, банки, финансирање, банкарски ризик.

**BANKING RISKS FOR LOANING BUSINESS SUBJECTS IN THE REPUBLIC OF NORTH
MACEDONIA**

Bisera Mihajlova¹

¹Faculty of Economic, Goce Delcev University in Stip

Aleksandar Davcev²

²Faculty of Economic, „Sc. Cyril and Methodius” University - Skopje

Ljupco Davcev³

³Faculty of Economic, Goce Delcev University in Stip

Abstract

The overall economic activity of the state is related to the work of business entities and banks as financial institutions that are stakeholders of the portfolio of an economy. The subject of business operations is the successful operation and planning of the business, which requires financial resources. The positive financial liquidity of a company is an indicator of the success of the organizational and managerial capabilities of managers. The banking system is a vital organ of the state and the financial basis of the possibility for business entities to operate. To what extent this connection and synergy causes certain risks for the lenders is a matter of the so-called bank risk when lending to the business entities. Banks are increasingly exposed to credit risk (or counterparty risk) through various financial instruments other than loans, including bank transactions, trade finance, foreign exchange transactions, financial futures, bonds, and debt and surety extensions and settlement transactions.

Keywords: Business entities, banks, financing, banking risk.

Вовед

Деловните субјекти се основата на стопанската активност на секое општествено уредување. Македонското стопанство кое е по обем и динамика мало во однос на европските и светските движења, сепак е карактеризирано со истите потреби како и светското. Потребата од финансиски средства во исполнување на плановите за развој се темел на работење на компаниите и затоа постои потреба од можности за финансирање и капитал кој може да го обезбеди другиот столб на државата, т.е. банкарскиот систем. Конвергенцијата меѓу деловните субјекти и банките, особено во можноста за кредитирање и ризикот кој произлегува од истиот е компилација на настани и последици кои се вредни за истражување. Банкарскиот систем во Република Северна Македонија е можеби единствениот сектор кој ги има имплементирано и содржано важните законодавни норми кои владеат во европските земји. Може да се каже дека овој систем најдобро се справи со економската рецесија од 2007-2008

година, за разлика од големите земји. Ваквата поставеност на работите оди во прилог на финансискиот систем, но деловните субјекти сè уште се обидуваат да се вклопат во светските стандарди и тоа бара голем труд, познавање и, секако, финансиски средства. Затоа соработката меѓу банките и деловните субјекти е неспорна и неопходна. Аспектот колку деловните субјекти се задоволни од кредитната активност на банките, и реверзибилно колку банките се изложени на кредитен ризик е цел на трудот и можноста да се воочат проблемите со кои се соочуваат и двете страни. Ваквите проблематики се реалност во Република Северна Македонија каде стопанството инсистира на полиберални постапки при кредитирањето, а банкарскиот сектор се соочува со неможност за наплата на своите финансиски побарувања.

Кредитниот ризик е ризик кој е предизвикан од неможноста да бидат реализирани побарувањата на денот на доспевање во нивната целосна сметководствена вредност. Но мора да се објасни дека ризикот зависи, пред сè, од развиеноста на финансискиот пазар во земјата, бројот и структурата на финансиските посредници, законската регулатива и голем број економски фактори. Додека финансиските институции со години се соочуваат со тешкотии со мноштво причини, главната причина за сериозни банкарски проблеми и понатаму е директно поврзана со лабавите кредитни стандарди за должниците и за договорните страни, слабо управување со портфолио ризикот или недостаток на внимание на промените во економските или други околности што можат да доведат до влошување на кредитната состојба на договорните страни.

Кредитната политика на банкарските институции е умешноста во управувањето со кредитниот ризик. Анализата на ризикот треба да покаже на клучните точки и процеси на настанување на ризикот, при што, сите ресурси на банките можат да бидат изложени на ризик и тоа во форма на директна или индиректна изложеност на ризик (преку одговорност кон трети лица, пазарна изложеност на ризик и сл.), секако, да се добијат одредени одговори колку, како и зошто е потребна конспитаривната соработка меѓу банките и деловните субјекти, потребно е да се разгледаат следниве аспекти од неопходноста и поврзаноста на субјектите:

- Улогата, функциите и значењето на банкарските институции;
- Банкарските институции и процесот на кредитирање;
- Законската рамка, интерните процедури и кредитната политика на банкарските институции;
- Идентификацијата, контролата и мерењето на кредитниот ризик;
- Квалитативната и квантитативната анализа на кредитното барање;
- Практични примери за квантитативна и квалитативна анализа за кредитната активност на банките.

1. Анализа на банкарскиот систем во Република Северна Македонија

Со осамостојувањето во 1991 година, Република Северна Македонија, покрај другите критични точки кои ја погодуваа економијата во тој период, една од поголемата, но многу важна точка беше наследениот банкарски систем од поранешната СФРЈ, особено имајќи го предвид тоа што банкарскиот систем беше структурно изграден според тогашната состојба и економска ситуација. Овојувањето од целокупниот банкарски систем се случуваше преку многу бавен и макотрпен процес кој започна релативно доцна, дури во 1995 година, преку отпис на старото девизното штедење, побарувања и обврски спрема странските доверители и санации на банките и банкарскиот систем воопшто. Според одредени истражувања, финансискиот трошок при реобнова и санирање на македонскиот банкарски систем достигнал 42,3 % од БДП во 1995 година и 45,8 % од БДП во 1999 година (при капитализација на најголемата банка) и притоа овој проект е познат како еден од најскапите познати во банкарскиот светски систем.¹

Структурата на банкарскиот систем во Република Северна Македонија може да се разгледува на три нивоа и тоа:

- ❖ институционална структура на банкарскиот систем на РСМ;
- ❖ сопственичка структура на банкарскиот систем на РСМ;
- ❖ големина на банките и нивното пазарно учество.

Институционалната структура на банкарскиот систем е дефинирана преку:

1. Народна банка на Република Северна Македонија,
2. Комерцијални банки,
3. Македонска банка за поддршка на развојот,
4. Штедилници,
5. Фонд за осигурување на депозити.

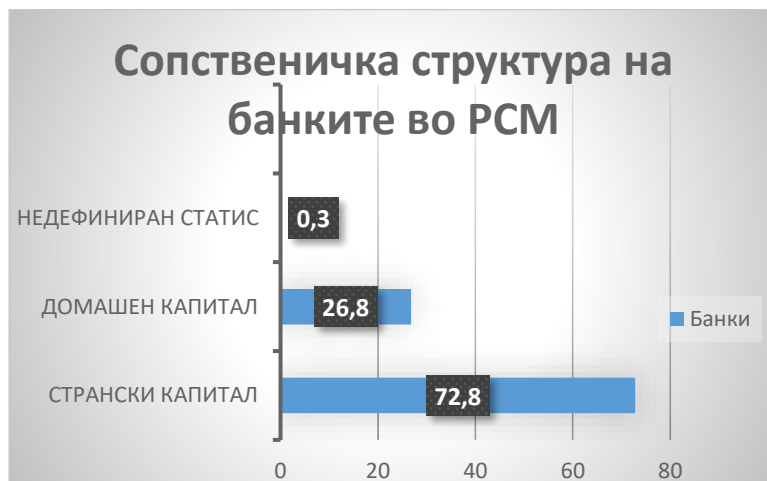
Како следен аспект од структурата на банкарскиот систем во РСМ нужно е да се анализира концептот на сопственичката структура на банките во Република Северна Македонија и притоа може да се анализира на три нивоа, и тоа:

- според степенот на приватизираност,
- според учеството на странски капитал,
- според основачката структура.

Странскиот капитал во сопственичката структура на банките заклучно со 2018 година изнесува 74,2 %. Банките во претежна сопственост на странски акционери и натаму се најзастапени во домашниот банкарски систем, од вкупно 15 (петнаесет), 11 (единаесет) банки се во претежна сопственост на странски акционери, додека 7 (седум) од нив се подружници на странски банки. Банките, во претежна

¹ Radzic, J. and Yuce, A. (2008), Banking Development In The Former Yugoslavian Republics. IABR & TLC Conference Proceedings San Juan, Puerto Rico, USA.

странска сопственост, имаат доминантна улога и во поважните позиции од билансите на банкарскиот систем².

Со влезот на странски банкарски капитал најмногу се врши притисок на властите и регулаторите во земјата за подобрување на условите за работење, особено во банкарската регулатива и супервизија, се зголемува транспарентноста и воопшто се еден вид „притискачи“ врз донесување и имплементирање на домашни реформи. Исто така, странските банки предизвикуваат зголемена доверба во банкарскиот систем, се зголемува нивото на депозитите, се намалуваат каматните стапки во случај на поголема конкурентност.

1.1 Правна регулација

Правната регулација на банкарскиот систем започнува во далечната 1993 година кога и фактички е донесен првиот законски пропис од областа на банкарството во новата држава – Законот за банки и штедилници, со којшто се поставила основната регулативна рамка за основање, работење и супервизија на банките. Овој Закон понатаму се ревидира и надополнува според условите кои се развиваат во државата, стопанството и економијата. Законот за санација и реконструкција на банките во тогашна Р. Македонија беше донесен 1995 год. со кој се воспостави институционална рамка за реконструкција на комплетниот банкарски систем³. Но, се оценува дека најголемите поместувања во законски рамки се со Законот за банките од 2007 година кој обезбеди значително поквалитетно унапредување на банкарската регулатива и супервизија во Република Македонија. Овој закон се темели врз одредбите и стандардите пропишани со европската Директива 2006/48 за основање и работење на кредитните институции и Европската директива 2006/49 за адекватноста на капиталот на инвестициските фирми и кредитните институции⁴.

² Домашен финансиски систем и пазари, пристапено кон http://xn--90awbn.xn--d1alf/content/Regulativa/%D0%A4%D0%A1%D0%A0_2018.pdf на 12.11.2019.

³ Службен весник бр. 29 (1996), Законот за санација и реконструкција на банките и Закон за Народна Банка.

⁴ Трпевски. Љ. (2009), Банкарство и банкарско работење, Скенпоинт, Скопје.

1.2 Структура на деловните објекти според големина

Според податоците на Државниот завод за статистика, бројот на активните деловни субјекти во Република Северна Македонија, во 2018 година, изнесува 72.315 и во однос на 2017 година е зголемен за 1.3 %, најмногу благодарение на компании кои се со дејност од информатичката и комуникациската технологија⁵.

Законските регулативи го дефинираат претпријатието како тоа претставува посебен вид на организационен облик на дејствување, во кој се комбинираат средствата и предметите за работа и човечките ресурси, заради остварување на соодветен деловен резултат⁶. Деловните субјекти во РСМ се дефинираат по неколку скали, но сепак како основни се земни следниве критериуми:

Според дефиницијата на Европската комисија која се применува од 1 јануари 2005 година, подрачјето на малите и средни претпријатија содржи:

- ✓ Микропретпријатија – од 0 до 9 вработени,
- ✓ Мали претпријатија – од 10 до 49 вработени,
- ✓ Средни претпријатија – од 100 до 249 вработени.

Покрај бројот на вработени, во дефиницијата се содржани и други критериуми. Така, микропретпријатијата имаат годишен приход од 2 милиони евра и вредност на вкупните средства не поголеми од 2 милиони евра. Малите претпријатија имаат годишен приход и вредност на вкупните средства не поголеми од 10 милиони евра. И средните претпријатија имаат годишен приход до 50 милиони евра и вредност на вкупните средства до 43 милиони евра.

Во Република Северна Македонија, со донесувањето на Законот за трговски друштва е прифатена нова класификација на трговците според нивната големина и тоа на:

- микро,
- мали,
- средни и
- големи претпријатија.

Статистички најголемо учество на пазарот имаат микро претпријатијата. Според Државниот завод за статистика, тие земаат дури 79.1 % од структурата на деловите субјекти, односно 57.184 активни претпријатија. Потоа следат деловните субјекти без вработени или субјектите со неутврден број вработени (без податок за вработени) со 11.4 %, па субјектите со 10 до 19 вработени со 4.3 %, потоа субјектите со 20 до 49 вработени, чие учество изнесува 2.9 %, со 1.9 % учествуваат субјектите со 50 до 249 вработени и само 0.3 % од активните деловни субјекти, односно само 240

⁵ Државен завод за статистика, пристапено кон <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?rbtxt=79> на 15.11. 2019.

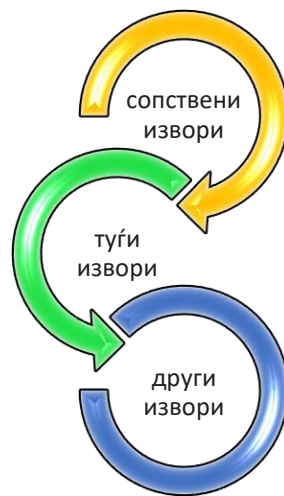
⁶ Петревска, Б., Магдинчева Шопова., М. (2018), Економика на претпријатијата, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика.

претпријатија имаат над 250 вработени⁷. Како индикативен показател е дека дури 8.221 активен деловен субјект немаат вработени. Овие податоци се однесуваат на 2018 година.

1.3 Финансиско работење на деловните објекти

Под поимот финансирање се подразбира настојување на сопственикот да обезбеди доволно финансиски средства кои се потребни за нормално одвивање на работата и подоцнежнo проширување на деловната активност на малиот бизнис.

Изворите за финансирање можат да потекнуваат од⁸:

- Сопствени извори (сопствени извори првенствено се финансиски средства кои ги вложуваат сопствениците на претпријатијата и за кои не постои обврска за враќање. Во пракса најдобар извор се овој тип на средства. Основачите на претпријатието, било да се во прашање еден или повеќе физички или правни лица, со свои инпут на средства си обезбедуваат определен обем на средства за стартување на бизнисот со работа и првично функционирање). Во групата на сопствени средства влегуваат:

- Сопствени влогови - кои ги вложуваат сопствениците во форма на основачки влог при основање на претпријатието;
- Средства од заштеди што се создаваат во работењето на претпријатието.

- Туѓи извори (Под поимот туѓи средства веднаш се помислува на средства обезбедени од други извори различни од сопствените, односно од други деловни субјекти, поточно кредитирање од финансиски или други претпријатија со обврска за враќање со одреден процент на интерес, односно камата). Во групата на овие т.н. туѓи

⁷Државен завод за статистика, пристапено кон <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstanie.aspx?rbtxt=79> на 15.11. 2019

⁸ Barrows, D., Smithin, J. (2008), "Fundamentals of Economics for Business".

средства за финансирање на деловното работење на претпријатието се вбројуваат следниве извори:

- Трговски кредит;
- Кредити од финансиски институции;
- Кредити од други претпријатија;
- Долгорочните кредити;
- Обврзници;
- Акции;
- Лизинг.

• Други извори (Како трет столб од изворите на финансирање на деловниот субјект се т.н. други извори кои главно се извори од државни извори или од соработки со други деловни субјекти. Најчестите форми на други извори се познати под поимот субвенции кои се често без или со можност за враќање, во зависност од намената и преку деловна соработка со други претпријатија):

- Премии;
- Регрес;
- Компензација;
- Даночно ослободување;
- Намалување на дел од давачките за придонеси кон државата и
- Привремено неисплатените обврски спрема други субјекти.

1.4 Поврзаноста на функциите на банките во однос на деловните субјекти

Потребите на клиентите за банкарски производи и услуги динамично се менуваат, поради што е неопходно банките да развиваат долгорочни деловни односи со своите клиенти со цел да станат и да останат профитабилни и да добијат конкурентска предност заснована на нови производи и услуги, цени, дистрибутивни канали и промоција. Врз основа на резултатите од бројните студии за конкурентност во банкарскиот сектор, може да се заклучи дека за банките најважно е подобрувањето на квалитетот на банкарските производи и услуги. Типична банкарска институција акумулира јавни пари со обезбедување опции за избор на каматни стапки и плаќања. Во исто време, тие даваат заеми на оние кои немаат пари. Така, присуството на банките овозможува да се балансира дефицитот и вишокот пари во општеството, па дури и во целиот свет. Сумирајќи, можеме да направиме разлика помеѓу следниве функции на банките⁹:

- Акумулација на ресурси,
- Трансформација на ресурси,
- Регулација на протокот на пари.

Во работењето на банките во однос на деловните субјекти најважни функции на банките се следниве:

⁹Арсов, С. (2008), Финансиски менаџмент, Скопје, Еуро-Графика.

Графикон 1: Поврзаност на банките со деловните субјекти
Chart 1: Banks' relationship with business entities

Овој графикон ја покажува поврзаноста на деловните субјекти со банката и нивните функции. Според Законот за трговски друштва и Законот за платен промет изборот на матична банка, односно банка депонент е задолжително и секое претпријатие го извршува своето финансиско работење преку таа банка со што се формира деловен однос меѓу банката и субјектот. Понатаму, низ раширената соработка се овозможува взаемно работење, односно сите финансиски трансакции поминуваат низ каналите на таа банка со што банката ги остварува своите провизии од соработката, а понатаму може да биде банка од која деловниот субјект може да обезбеди финансирање на своето работење преку различни облици на кредитирање и други видови соработка. Взаемната соработка се должи на доверба и соработка меѓу субјекти иако се чини дека банките во економското опкружување во државата ја имаат на еден начин повластената страна, гледајќи од страна на клиентите, односно банките се еден вид „нужно зло“ кога станува збор за кредитниот елемент во работењето и функционирањето на претпријатијата. Сепак, не смее да се изостави и кредитниот ризик и воедно банкарскиот ризик со кој се соочуваат финансиските институции токму поради економската нестабилност во државата која секогаш е на тенка линија со реалноста¹⁰.

2. Процес на кредитирање на деловните субјекти

2.1 Улога и функција на деловните банки

Банката, како финансиска институција, е во срцето на сложените процеси на производство и промет и најважниот дел: процесот на формирање на пари и капитал и нивна употреба. Мобилизација и концентрација на пари и акумулација (заштеда) е една од исклучително важните функции на банка, но не помалку важна и функција што следи - позајмување на такви концентрирани средства на бројни субјекти од економска активност¹¹. Банките стануваат регулатор на паричните текови во нивниот постојан проток. Во правилно поставената и управувана деловна политика, банките се целосно зависни од тоа дали таквите парични текови се усогласени. Конзистентноста на приливот на пари и одливите зачувува еден од основните принципи на банкарското

¹⁰ Арсовски, Драгољуб (1998), Ризици во банкарското работење, Скопје, Економи Прес.

¹¹ Komazec, S., Ristić, T., Kovač, J. (1993), Bankarska ekonomija, ABC GLAS, Beograd, str. 117.

работење - Принципот на ликвидност. Покрај овој основен деловен принцип, за време на повеќегодишна работа, банката се разликува од другите принципи на кои се придржуваат сите банки во светот. Тоа се следниве принципи¹²:

- Принципот на ликвидност;
- Принципот на деловно работење;
- Принципот на безбедност и ефикасност на инвестициите на средствата во репродукција;
- Принципот на профитабилност.

Банките можат да се класифицираат врз основа на доминантната содржина на деловното работење со кое се занимаваат, со зрелоста на одобрените заеми (краткорочни, среднорочни и долгорочни), по природа на сопственост на јавни - правни, кооперативни и приватни), по правна форма (странски, компании со делумна одговорност, акционерски друштва, задруги), според регионалниот распоред (локален, регионален и федерален)¹³.

Банкарството се определува според видот и содржината на банкарското работење и институциите, кои заедно ја сочинуваат содржината на банкарскиот систем. Развојот на банките беше одреден од формите и специфичностите на производство и репродукција, на кои се прилагодија организацијата на банките и работењето, и во секое време банката остана посредничка во монетарните работи. Основната функција на посредникот на банката е да собере и насочува средства за земање и давање заем. Оттука, основните банкарски функции се следниве¹⁴:

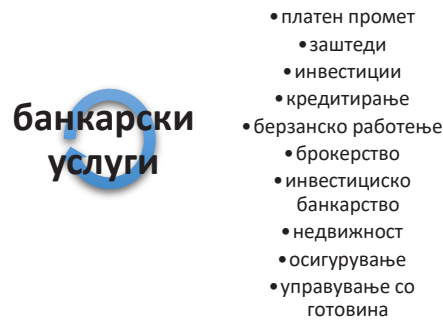
- 1) Наплата на депозити и собирање средства;
- 2) Создавање пари и давање заем;
- 3) Вршење на платни работи.

Банкарскиот систем се базира и на конкурентска основа, односно мноштвото банки се трудат да изнајдат начин како да привлечат поголем број на клиенти преку палета на своите услуги. Ваквата поставеност на системот е соодветна предност кај деловните субјекти поради можноста за избор на соодветен финасиски партнер и тоа преку услугите кои ги нудат банките, начинот на соработка, интересот, односно каматата со која се соочуваат при позајмување на средства. Таквата разновидност на услугите се должи и на оценките на банкарските менаџерски тимови за кои услуги да се престават преклиентите.

¹² Krstic., B. (1993), Bankarstvo, Ekonomski fakultet, Nis.

¹³ Дукиќ Д., Бјелица В.,(2003) „Банкарство“, Економски факултет, Белград.

¹⁴ Петревски, Г. (2008), Управување со банките, Скопје: Експонимски факултет, стр. 34.

Слика 1: Услуги на банката

Figure 1: Functions of the Bank

Денес во сложените и многу динамични економски трендови и сложените процеси на трансформација на средствата за вложување потребно е висок степен на контрола, односно во секое време, банката мора да има увид во состојбата на страната на средствата (приливот) и пласманите (одлив). За секое кредитно работење, банката мора реално да ги предвиди изворите од кои се дава кредит, квалитетот и рочноста на средствата, динамиката на приливите и одливите и сл. Во следната слика е претставена глобалната слика на работењето на бакарските субјекти на полетото на финасирањето.

Слика 2: Финансиски текови во банкарскиот систем

Figure 2: Financial flows in the banking system

Банките можат да се класифицираат врз основа на доминантната содржина на деловното работење со кое се занимаваат, со зрелоста на одобрените заеми (краткорочни, среднорочни и долгорочни), по природа на сопственост на јавни - правни, кооперативни и приватни), по правна форма (странски, компании со делумна

одговорност, акционерски друштва, задруги), според регионалниот распоред (локален, регионален и федерален)¹⁵.

Основната класификација на банките се заснова на содржината на деловното работење во кое претежно е ангажирана банката, така што е можна следнава класификација на банките:

- ✓ Централна банка,
- ✓ Депозитни банки,
- ✓ Универзални банки,
- ✓ Специјализирани и експозитури,
- ✓ Комерцијални банки,
- ✓ Штедни и кредитни организации,
- ✓ Други банкарски и финансиски институции и
- ✓ Меѓународни и регионални банки и меѓународни финансиски организации.

2.2 Кредитирање и видови кредити за деловните субјекти

Авторски, поимот кредит преставува двонасочен однос меѓу две физички или правни лица од кои едното лице е експлицитно должник, а другото е доверител. Ова подразбира дека однос меѓу овие два субјекти е всушност кредитен однос меѓу кредиторот или доверителот, т.е. корисникот на кредитот или должникот. Тоа системски значи дека едната страна позајмува средства од другата и за таа услуга плаќа соодветен надоместок, или во случајов камата одредена од доверителот на која се согласил должникот со обврска за поврат на средствата. Многу е битно да се потенцира аспектот на повратност, што во овој случај значи исплата целосно во договорниот рок. Постојат две важни функции на кредитот во однос на двете засегнати страни преку економско разгледување на поимот кредит¹⁶:

- Првата функција е определена кон кредитите каде деловните субјекти своите износи на ангажирани средства се во можност да ги приспособат кон реалните потреби во компанијата;
- Втората функција е наменета кон кредитобаратели кои имаат потреба да вложат туѓи средства за да ги остварат целите и да ги покријат реалните потреби во компанијата.

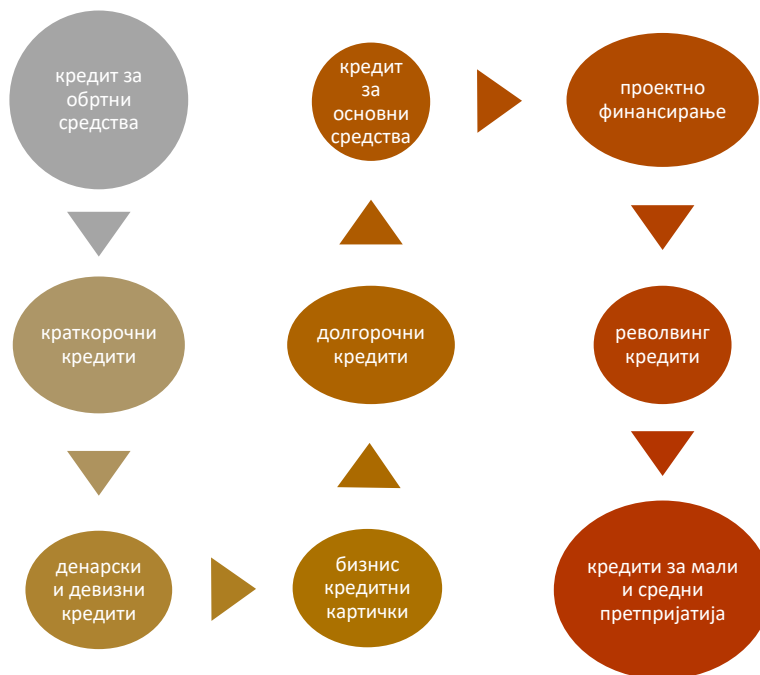
Поделбата на кредитите на правните лица може да се изврши според различни критериуми:

- според намената,
- големината на субјектите,
- должината на траење на кредитот,
- валутата итн.

¹⁵ Дукиќ Д., Бјелица, В. (2003), „Банкарство“, Економски факултет, Белград.

¹⁶ Трпески, Љ. (2003), „Пари и банкарство“, Економски факултет, Скопје, стр. 210-212.

Затоа банките своите услуги ги шират во однос на побарувањата на клиентите, односно во заедничка соработка со стопанските комори. Но сепак, искусствените дејства на банкарскиот менаџмент, потоа потребата на деловните субјекти и економско-социјалната структура на државата определиле палета на кредитни продукти кои стојата на услуга на претпријатијата:

Слика 1: Видови кредити за деловните субјекти

Chart 3: Types of loans for business entities

Покрај ваквата општа поделба на кредитите кои банкарскиот сектор ги овозможува за деловните субјекти, постои и голема разновидност кај сите тие групи кредитни продукти.

3. Управување со банкарски ризик

3.1 Дефиниција и идентификување на банкарски ризик

Со развојот на општествените норми и структурата на современото банкарство, како потенцијална закана за нормално работење на банкарскиот сектор, што секако може да се каже и за секој стопански сектор е изложеноста на банките на најразлични видови ризик. Ваквата навремена превенција и дејствување против ваквите можни препознатливи видови на ризик, постои конструктивно решение, а тоа е Навременото идентификување на сите видови ризик и преземањето на соодветни мерки за заштита. Управувањето со ризикот во банкарството е теоретски дефинирано

како „логичен развој и извршување на план за справување со потенцијални загуби“¹⁷. Обично, во фокусот на практиките за управување со ризик во банкарската индустрија е управувањето со изложеноста на институцијата на загуби или ризик и да се заштити вредноста на неговите средства. Во принцип, банкарскиот бизнис се смета за ризичен бизнис. Економската теорија сугерира дека постојат две економски единици - единици за суфицит и дефицит - и овие економски единици претпочитаат да користат финансиски институции (посредници) за да ги пренесат потребните средства едни на други. Секако, овој процес ја зголемува важноста на финансиските посредници во економијата, но исто така, претставува и ризици за овие институции. Со цел да се решат проблемите со асиметрични информации, банките вработуваат квалификувани вработени и системи, и тоа е причината зошто оскудните извори на средства сега се користат поефикасно од единиците во економијата. Затоа, средствата се канализираат на највредните проекти што се корисни за економијата. Сепак, овој процес на канализирање на средства од една до друга единица, природно има некои својствени ризици во рамките на овој процес. Обично, банките управуваат со тие ризици кои се дел од нивното нормално работење. Познавањето на ризиците е непоходност за откривање на соодветните цени што ќе им се одредат на комингентите. Тоа впрочем е единствениот инструмент што дозволува диференцирано формирање цени меѓу одделните комингенти што носат различен степен на ризик. Како понова верзија на банкарските ризиви низ анализите на овој сектор циркулира тезата „помеѓу висината на капиталот и висината на ризикот (risk-return trade-off)“¹⁸.

Теоретски, банкарскиот бизнис вклучува неколку различни класи на активности, но општата класификација се заснова на традиционални банкарски и трговски активности. Свкупно, банкарските активности создаваат многу уникатни ризици, но во овој случај, може да се дадат различни примери за да се поедностави воведувањето. Овие ризици се поврзани со кредити на банка, ликвидност, тргување, приходи и трошоци, приходи и проблеми со солвентност.

3.2 Кредитен ризик

Кредитниот ризик е едноставно дефиниран како потенцијал дека банкарскиот заемопримач или договорна страна нема да ги исполни своите обврски во согласност со договорените услови. Целта на управувањето со кредитниот ризик е да се зголеми стапката на поврат прилагодена на ризикот на банката со одржување на изложеноста на кредитен ризик во рамките на прифатливите параметри. Банките треба да управуваат со кредитниот ризик својствен на целото портфолио, како и ризикот кај поединечни кредити или трансакции. Банките треба да ги земат предвид и односите помеѓу кредитниот ризик и другите ризици. Ефективното управување со кредитниот ризик е клучна компонента на сеопфатен пристап кон управување со ризик и есенцијална за долгорочниот успех на секоја банкарска организација. За повеќето банки, заемите се најголем и најочигледен извор на кредитен ризик. Како и да е, други извори на кредитен ризик постојат во текот на активностите на една банка, вклучително и во книговодствената книга и во трговската книга, и на и надвор од Билансот на состојба. Банките сè повеќе се соочуваат со кредитен ризик (или ризик од договорна страна) во различни финансиски инструменти, освен заеми, вклучувајќи

¹⁷ Saunders, A. (2000), *Financial institutions management: a modern perspective*. McGraw-Hill College.

¹⁸ Bessis, J. (1999), *Risk management in banking*, John Wiley and Sons Ltd. Chichester.

прифаќања, меѓубанкарски трансакции, финансирање на трговијата, девизни трансакции, финансиски фјучерси, размени, обврзници, капитали, опции, и во проширување на обврските и гаранции и порамнување на трансакциите.

Доделувањето кредит вклучува прифаќање ризици, како и производство на профит. Банките треба да го проценат односот ризик / награда во кој било кредит, како и целокупната профитабилност на односот на сметката. При проценка дали и под кои услови, за да одобрат кредит, банките треба да ги проценат ризиците од очекуваниот поврат. При проценка на ризикот, банките треба исто така да ги проценат можните сценарија во недостаток и нивното можно влијание врз заемопримачите или договорните страни. При разгледување на потенцијалните кредити, банките мора да ја препознаат потребата од воспоставување резерви за утврдени и очекувани загуби и да имаат соодветен капитал за да апсорбираат неочекувани загуби. Овие размислувања банката треба да ги насочи во решенија за доделување кредити, како и во целокупниот процес на управување со ризик на портфолиото¹⁹. Како една од можностите за заштита од овој ризик е да се воспостават севкупни кредитни ограничувања на ниво на индивидуални заемопримачи и договорни страни и групи на поврзани договорни страни кои се збираат во компарабилен и значаен начин различни видови на изложеност, како во банкарската и во трговската книга, така и во и надвор од Билансот на состојба. Таквите граници честопати се засноваат делумно врз внатрешниот рејтинг на ризик доделен на заемопримачот или договорната страна, при што на договорните страни им се доделуваат подобри оценки за ризик со потенцијално повисоки граници на изложеност. Исто така, треба да се утврдат граници за одредени индустрии или економски сектори, географски региони и специфични производи. Потребни се граници на изложеност во сите области на активности на банката кои вклучуваат кредитен ризик. Овие ограничувања помагаат да се осигури дека активностите за доделување кредити на банката се соодветно диверзифицирани. Како што споменавме порано, голем дел од кредитната изложеност со која се соочуваат некои банки доаѓа од активности и инструменти во трговската книга и вонбилансот²⁰. Ограничувањата на ваквите трансакции се особено ефективни во управувањето со целокупниот профил на кредитен ризик или ризик од договорна страна на банка. За да бидат ефективни, границите генерално треба да бидат обврзувачки и да не се водени од побарувачката на клиентот.

Joel Bessis смета дека кредитниот ризик може да се подели во три дела: а) ризик од невраќање (default risk); б) ризик на изложеност (exposure risk) и в) ризик на обновување (надоместување) на кредитот (recovery risk)²¹.

Банките како сектор се претпазлив играч, но сепак економската состојба во Република Северна Македонија бара соодветна соработка со деловните субјекти иако постојат ризици кои инструментално и не можат да се предвидат. Но хармонизираната регулатива с повеќе е на страна на банките и преку многу законски форми ризикот се намалува, како што се зголемува и свесноста на компаниите за заедничката соработка и неизбежната контрола на нивното работење.

¹⁹ Guidance on loan classification and provisioning is available in the document Sound Practices for Loan Accounting and Disclosure (July 1999).

²⁰ Averu, R. and Milton, P. (2000), Insures to the rescue, Operational Risk, Special Edition of Risk Professional.

²¹ Saunders A, Cornett M (2003), Financial Instruments Management, McGraw-Hill Irwin, Boston.

3 Истражување

Истражувачкиот дел подразбира компарација и анализа на соработката на деловните субјекти и банкарскиот сектор преку процесот на кредитирање. За таа цел беа направени анализи на финансиското работење на четири различни банки по големина во Република Северна Македонија во однос на пласманите како кредит кон претпријатијата од страна на банките во последните три години.

Предмет на истражување е да се види во кој обем се случува кредитирањето и како се движи кредитната активност на банките во поддршка на деловните субјекти.

3.1 Резултати од истражувањето

Пред да преминеме на анализа на кредитната активност во Република Северна Македонија, најпрвин ќе се осврнеме на групирањето на банките кое го прави Народна банка на Република Северна Македонија за секоја календарска година²².

Во групата големи банки припаѓаат банките кои имаат актива поголема од 22,5 милијарди денари; во групата средни банки припаѓаат банките кои имаат актива помеѓу 5,6 и 22,5 милијарди денари; во групата мали банки припаѓаат банките кои имаат актива помала од 5,6 милијарди денари.

Табела 1: Структура на банките според актива
Table 1: Structure of banks by asset

Група големи банки (актива поголема од 34,8 милијарди денари на 31.12.2018 година)	Група средни банки (актива меѓу 8,65 и 34,8 милијарди денари на 31.12.2018 година)	Група мали банки (актива помала од 8,65 милијарди денари на 31.12.2018 година)
пет банки	седум банки	три банки

²² Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, преземено од http://www.nbrm.mk/podatotsi_i_pokazатели_za_bankarskiot_sistiem_na_riepublika_makie_donija.nspх

БАНКАРСКИ РИЗИЦИ ПРИ КРЕДИТИРАЊЕ НА ДЕЛОВНИТЕ СУБЈЕКТИ
ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Група големи банки (актива поголема од 32,1 милијарди денари на 31.12.2017 година)	Група средни банки (актива меѓу 8,0 и 32,1 милијарди денари на 31.12.2017 година)	Група мали банки (актива помала од 8,0 милијарди денари на 31.12.2017 година)
пет банки	седум банки	три банки
Група големи банки (актива поголема од 32,1 милијарди денари на 31.12.2016 година)	Група средни банки (актива меѓу 8,0 и 32,1 милијарди денари на 31.12.2016 година)	Група мали банки (актива помала од 8,0 милијарди денари на 31.12.2016 година)
пет банки	седум банки	три банки

Од податоците во табелата забележуваме стабилен банкарски структурен систем, каде големината не се менува во последните три фискални години. Ваквата активност е позитивна и укажува на добра поставеност на банкарскиот систем кој реално е можеби единствениот сектор кој е целосно хармонизиран со законите на Европската унија. Единствена разлика која се забележува е разликата во активата која се зголемува напоредно кај сите видови банки во 2018 година.

Во следната табела ќе бидат преставени податоците за три различни банки и тоа според два аспекта:

1. Кредити кои банките ги пласирале кај правните лица и
2. Депозити кои правните лица ги имаат во деловната банка.

Табелите кои следат се однесуваат на односот на кредитните пласмани на банката кај деловните субјекти за последните три години и депозитите кои правните лица ги имаат кај банките.

Табела 2: Шпаркесе банка

Table 2: Sparkkase Bank

Кредити на правни лица	2016	2017	2018
Милион денари	6.679.1	6.476.5	7.874.3

Депозити на правни лица	2016	2017	2018
Милион денари	6.209.8	5.323.5	6.802.7

Графикон 2: Компарација на кредити кон депозити на правни лица – Шпаркасе банка

Chart 2 Comparison of loans to deposits of legal entities Spakkase Banka

Во Табелата и Графиконот погоре беа претставени резултатите од кредитната активност и депозитите од деловни субјекти кај Шпаркасе банка. Евидентно е дека кредитниот пласман е поголем во однос на депозитите на деловните субјекти. Тоа покажува заинтересираност на банката да привлече поголем број клиенти и инвестира во стопанската дејност на претпријатијата. Ова особено се случува кај помалите банки со цел етаблирање на финасискиот пазар.

Табела 3: НЛБ банка

Table 3: NLB Bank

Кредити на правни лица	2016	2017	2018
Милион денари	19.695.1	19.782.6	19.624.2

Депозити на правни лица	2016	2017	2018
Милион денари	15.335.4	16.510.1	16.742.9

Графикон 3: Компарација на кредити кон депозити на правни лица - НЛБ банка

Chart 3: Comparison of loans to deposits of legal entities - NLB Bank

Овие податоци кои се пласирани во Табелата бр. 3 и Графиконот бр. 3 јасно покажуваат зошто НЛБ банка е со години на врвот во банкарскиот сектор. Енормната разлика во кредитните средства кои се вложуваат кај деловните субјекти се рамноправно следени и од депозитите на претпријатијата кои ги имаат кај банката. Сите истражувани години покажуваат слична кредитна активност и приближна вредност на депозитите кои се зголемиле во 2018 година. Но јасно е дека со ваква изложеност на должничко-доверителски односи кај оваа банка, таа се справува и со кредитниот ризик доволно добро, што говори фактот на големата вложеност на банките сите три години.

Следна банка која се најде во истражувањето е ТТК банка која е пример за одличен успешен начин на спојување на повеќе банки во една и банка која од оваа година е 100 % македонски капитал.

Табела 4: ТТК банка

Table 4: TTK Bank

Кредити на правни лица	2016	2017	2018
	1.915.600	2.201.077	2.228.888

Деопзити на правни лица	2016	2017	2018
	1.730.450	1 684 880	1.671.953

Графикон 4: Компарација на кредити кон депозити на правни лица - ТТК банка

Chart 4: Comparison of loans to deposits of legal entities – TTK Bank

Табелата бр. 4 и Графикон бр. 4 даваат слика дека оваа банка напредува и се етаблира како вреден банкарски субјект, но сепак е многу помала по својата актива и можност за кредитна изложеност. Овие резултати покажуваат дека банката внимателно го елиминира банкарскиот ризик и работи во граници на своите можности, иако од оваа година влезе во рамките на средни банки. И тука е евидентно дека депозитите се помали во однос на кредитирањето на деловните субјекти и банката тоа го прави од други средства, но сепак е константна и внимателно се проширува на целата територија на државата, прибирајќи лојални и важни клиенти.

Краток коментар по истражувањето

Банките во Република Северна Македонија се разликуваат драстично по својата големина, а со тоа и со можноста за кредитирање на деловните субјекти. Истражувањето покажа дека НЛБ банка е банка со големи можности, има многу клиенти и доверба од целокупната јавност. Но, сепак, и другите помали банки кои беа споменати во истражувањето се покажаа спремни на банкарски ризик со тоа што вложуваат во деловните субјекти и развој на економијата. Сепак, споменатите банки се избрани како примери за банки со странски капитал и една банка со македонски капитал за да се утврди разликата во можностите и потребите од ваков тип на стабилни банкарски институции.

4 Иновативни методи на взаемно работење на банките со деловните субјекти во избегнување на кредитниот ризик

Заштитата на банките од банкарски ризици во поглед на кредитирањето и деловните субјекти во однос на депозитите е регулирано со нови методи кои се еден вид иновација на пазарот. Тоа е постоење на македонското кредитно биро. МКБ управува со најголемата и најкомплексна база на податоци за обврските на правните и физичките лица во Република Македонија. Содржи податоци за околу 1.350.000 физички лица и 105.000 правни лица. Податоците се однесуваат на обврски по кредити, гаранции, акредитиви, заеми, платежни картички, финансиски лизинг, осигурување, обврски по основа на даноци, обврски за телекомуникациски услуги, обврски за услуги од областа на енергетиката, комунални давачки, такси, придонеси, како и обврски по основа на користење на други услуги. Основна функција на кредитното биро е да врши собирање и обработување на податоци за обврските на субјектите на податоци со цел да обезбеди извештаи за задолженоста и редовноста во исполнувањето на обврските на правните и физичките лица. Ваквата поставеност на работите ја олеснува работата на банките во проверка на приложените документи од деловните субјекти и помалку се оптоварени службите со дополнителни документативни работи. Од друга страна, и деловните субјекти фактички ја знаат својата задолженост кон институциите и можат да ги планираат своите насоки. Од друга страна, Народната банка на Република Северна Македонија ја регулира постојано работата на македонските банки и со тоа се обезбедуваат безбедносни гаранции за клиентите за нивните депозити и очекување од банкарскиот систем. Ваквата состојба ја олеснува соработката на деловно ниво и покажува отвореност кон странските инвеститори кои повеќе ќе ја ценат сигурноста во земјата.

Електронското банкарство е еден од новитетите кој ја забрзува работата на банките и многу побрзо се опслужуваат клиентите. И покрај развојот на новата технологија, се покажа дека комуникацијата меѓу нив не може да постигне задоволителни резултати, така што во 1970-тите години една од водечките светски банки одлучи да создаде заеднички и унифициран телекомуникациски систем помеѓу банките. Како резултат на долгогодишно темелно и детално сведочење, основан е С.В.И.П.Т. - Општество за меѓубанкарска финансиска телекомуникација во светски рамки и Здружение за меѓународен трансфер на телекомуникациски финансиски телекомуникации помеѓу банки и финансиски институции. Создаден во Белгија во 1973 година од 250 водечки европски и северноамерикански банки и започна со работа на 09.05.1997 година. Денес, над 4.500 банки и финансиски институции, во повеќе од 80 земји, разменуваат над 1.500.000 пораки на ден преку S.W.I.F.T. Стандардизацијата на пораките и формите овозможува автоматско управување со податоци и елиминирање на проблемите помеѓу испраќачот и примателот во однос на јазик, интерпункција и временска разлика во испраќање на порака. Сето ова покажува како функционираат правно-моралните односи на банките со деловните субјекти и во обратна релација. За среќа, Република Северна Македонија е земја каде овој систем е на стабилни нозе и се развива со брзина со која се развиваат и останатите развиени држави.

Заклучок

Сликата на банкарскиот систем се менува како што се менува и глобалното општество и притоа се соочува со низа предизвици. Таквата состојба придонесува за консолидација на системот, при што технолошките иновации, регулацијата, глобализацијата и финансиските промени влијаат не само на банкарскиот сектор, туку и на стопанските субјекти како взаемно регулирана релација. Структурата на банките со текот на времето се промени, така што, во последниве децении, покрај традиционалните банкарски активности (прибирање депозити и пласирање во вид на кредити) тие прибегнуваат и кон небанкарски активности во делот на инвестициското банкарство, нудејќи финансиски совети, осигурување, гаранции итн. Состојбата на банкарскиот систем во Република Северна Македонија е на завидно ниво, имајќи предвид дека под притисок на европските и светските текови се создаде хармонизирано работење, особено имајќи го предвид фактот дека системот и неговото делување во изминативе дваесет години постигна одлични резултати и тоа се гледа во фактот што нема никаква забелешка од страна на европските партнери за влез во Европската унија. И покрај финасиската криза во 2008 година, македонскиот банкарски сектор помина со мал пад и раст во однос на американските и европските банкарски сектори од каде и почна кризата. Взаемното работење на банките и деловните субјекти професионално се развива низ годините најмногу благодарение на банките кои реално го контролираа банкарскиот ризик и ги насочија компаниите кон финансиска дисциплина засилена со ред законски нормативи. Како и секој бизнис, и банкарскиот се структурира според барањата на пазарот, но влезот на странски инвеститори се стекна со доверба од деловните субјекти. Големата палета на услуги кои ги нуди современото банкарство е според барањата на клиентите и таа соработка покажа низ истражувањето кое беше направено дека е континуирана со мали отстапки кај помалите банки.

Банкарските ризици, особено кредитниот ризик, е постојана закана на банкарското работење, но во заедничка соработка на банките бројот на нефункционалните кредити се намалува, особено по рестриктивните контролни механизми кои ги спроведуваат банките при пласман на средствата. Особено таа контрола се зголеми со инсталирање на институцијата Македонско кредитно биро кое е параван за манипулациите од страна на клиентите и со тоа секој деловен субјект има своја историја на работење и користење на финансиски средства. Од друга страна, Народната банка ги регулира предметот и целта на работењето на банките, со што се постигнува рамнотежа во контролните механизми и за двете засегнати страни. Ваквата поставана состојба е на задоволство на двете страни, иако сепак е можна поголема кредитна активност од страна на банките со цел подигнување на стопанската активност во земјата, особено што таа активност е многу подложна на економските и политичките случувања. Деловните субјекти се основа на стопанството и механизмите кои државата ги изнаоѓа да му помогне на стопанството се во корист на целата економија. Банкарскиот систем има потреба од поголема економска активност на субјектите, но од друга страна, ризиците кои ги превзема со пласман на средства се големи и затоа може да се заклучи дека оваа соработка е неизбежна и е взаемно инспиративна за двете засегнати страни. Сепак Република Северна Македонија може да се пофали со стабилен, консолидиран банкарски систем кој нуди големи можности на своите коректни и

лојални клиенти, особено кога станува збор за компаниите и деловните субјекти со реноме и за оние кои сега го отпочнуваат својот пат.

Користена литература:

- [1] Averu, R. & Milton, P. (2000), *Insures to the rescue, Operational Risk, Special Edition of Rizk Professional*, книга;
- [2] Арсов, С., (2008), *Финансиски менаџмент: Скопје, Еуро-Графика*;
- [3] Арсовски, Д. (1998), *Ризици во банкарското работење, Скопје: Економу Прес*, книга;
- [4] Barrows, D. & Smithin, J. (2008), *Fundamentals of Economics for Business*, книга;
- [5] Bessis, J. (1999), *Risk management in banking: John Wiley and Sons Ltd. Chichester*, книга;
- [6] Домашен финансиски систем и пазари, пристапено кон http://xn--90awbn.xn--d1alf/content/Regulativa/%D0%A4%D0%A1%D0%A0_2018.pdf на 12.11.2019;
- [7] Државен завод за статистика, пристапено кон <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?rbtxt=79> на 15.11. 2019;
- [8] Дукиќ, Д. & Бјелица, В. (2003), *Банкарство: Економски факултет, Белград*, книга;
- [9] Guidance on loan classification and provisioning is available in the document Sound Practices for Loan Accounting and Disclosure (July 1999);
- [10] Komazec, S. & Ristić, T. & Kovač, J. (1993), *Bankarska ekonomija, ABC GLAS, Beograd*, книга;
- [11] Krstić, V. (1993), *Bankarstvo: Ekonomski fakultet, Nis*, книга;
- [12] Петревска, Б. & Магдинчева Шопова, М. (2018), *Економика на претпријатијата: Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип Факултет за туризам и бизнис логистика*, книга;
- [13] Петревски, Г. (2008), *Управување со банките: Скопје: Економски факултет*, книга;
- [14] Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, преземено од http://www.nbrm.mk/podatotsi_i_pokazatieli_za_bankarskiot_sistiem_na_riepublika_makiedonija.nspх;
- [15] Radzic, J. & Yuce, A. (2008), *Banking Development In The Former Yugoslavian Republics. IABR & TLC Conference Proceedings San Juan, Puerto Rico, USA*, книга;
- [16] Saunders, A. & Cornett, M. (2003), *Financial Instruments Management: McGraw-Hill Irwin, Boston*, книга;
- [17] Saunders, A. (2000), *Financial institutions management: a modern perspective: McGraw-Hill College*, книга;
- [18] Службен весник бр. 29 (1996), Законот за санација и реконструкција на банките и Закон за Народна банка;
- [19] Трпески, Љ. (2009), *Банкарство и банкарско работење: Скенпоинт, Скопје*, книга;
- [20] Трпески, Љ. (2003), *Пари и банкарство: Економски факултет, Скопје*, книга.